

Marnix Beyen, *Held voor alle werk. De vele gedaanten van Tijn Uilenspiegel*, Antwerpen-Baarn, Houtekiet, 1998, ISBN 90 5240499 2

Toen Charles De Coster (1827-1879) in 1867 zijn eerste editie van *La légende d'Uilenspiegel* publiceerde zal hij ongetwijfeld gehoopt hebben dat zijn werk een literair succes zou worden. Wat hij zeer waarschijnlijk niet verwacht heeft, is dat zijn werk ook nog een soort vademecum zou worden voor allerlei nationalistische stromingen. Dit laatste aspect heeft Marnix Beyen in de bovengenoemde studie aan de hand van De Costers boek in een zeer leesbare en grondig gedocumenteerde studie uitgewerkt. Hij heeft zich tot de Tijn en de nevenfiguren uit De Costers studie beperkt en de vele eerdere en ook nog latere publicaties over de louter

grappenmakende Tijn uit de late Duitse middeleeuwen en de Nederlanden buiten zijn verhaal gelaten.

Beyen laat zien hoe De Costers boek – het gaat dan om de in 1869 verschenen herwerkte editie van het boek, dat in 1896 door R. Delbecq in het Nederlands werd vertaald, met een speciale vertaling van René De Clercq voor de liederen – allereerst wonderwel paste in het jonge Belgische nationalisme. Het boek kan op drie niveaus gelezen worden: het nationale, in de vorm van het verzet tegen de vreemde overheersing of de dreiging ervan; het ideologische element van de vrijheid van geweten en het sociale element van de klassenstrijd. Bij verschijnen kon het verzet tegen Spanje ingevuld worden voor het verzet tegen een dreigende Franse overheersing (Napoleon III) en de gewetensvrijheid sloot goed aan op de strijd tussen klerikalen en antiklerikalen. Tegelijk kon het boek ook gelezen worden als een lofzang op Vlaanderen en zelfs op Groot-Nederland, als men de visioenen van Tijn en Nele zo wilde uitleggen.

Voor de katholieke Belgen was Tijn minder bruikbaar. Een eerste poging om Tijn ook in een meer conservatief katholiek kader te plaatsen, was de publicatie in 1904 van Jan Bruylants (alias Auctor) roman, waarin hij Tijn situeerde in de Boerenkrijg (1798-1799) en hem tegelijk tot een goede katholiek maakte.

Het anti-Belgische en meer specifieke pro-Vlaamse element dook op bij de Tijn-interpretaties van de activisten in de Eerste Wereldoorlog. Nu was België de onderdrukker van het Vlaamse volk geworden. Niettemin gebruikten ook de loyalisten Tijn in hun verzet tegen de Duitse onderdrukker. Een situatie die zich in de Tweede Wereldoorlog zou herhalen.

Tussen de oorlogen zien we hoe Tijn zijn typische antiklerikale context verliest en ook voor katholieke Vlamingen en meer in het bijzonder voor de katholieke Vlaams-nationalisten tot een aanvaardbaar symbool wordt gevormd. Een niet onbelangrijke rol speelde daarin de publicatie van Urbain Van de Voorde en vooral de toneelbewerkingen van het Tijn-verhaal door Anton Van de Velde. Ondanks de moderne toneelbewerking doken hier naast het katholicisme ook een aantal minder gunstige aspecten op. De Tijn-figuur werd in een conservatieve, anti-joodse context geplaatst en hij werd het symbool van oude waarden en tradities. Tegelijk moest hij het verval van Vlaanderen, bedreigd door Franskiljons en Walen, helpen stuiten.

Interessant is het ook te lezen dat de figuur van Nele, Tijns geliefde, meer relief krijgt. Zij wordt het symbool van de ideale Vlaamse vrouw, trouw en vroom katholiek. Was Tijn nu geheel en al geannexeerd door het katholieke Vlaams-nationalisme? Zeker niet. Opvallend is bijvoorbeeld dat in de tweede helft van de jaren

dertig Tijn ook voor de Vlaamse communisten een symboolfiguur werd in hun strijd tegen, inderdaad!, het rechtse Vlaams-nationalisme van het Vlaamsch Nationaal Verbond. Het nationale element speelde daarbij overigens een sterkere rol dan de klassenstrijd.

In de oorlog was Tijn de VNV-held die kloppende op de borst met de as van Claes via aanmelding bij de SS opriep tot strijd tegen het bolsjewisme. Ook de DeVlag gebruikte Tijn, maar tegelijkertijd zien we Tijn opduiken in het verzet tegen nazi-Duitsland.

Na de oorlog komt Tijn allereerst weer opduiken in de Vlaams-nationale kringen als de figuur die het opneemt voor de slachtoffers van de repressie (gesymboliseerd in de as van Claes). Gelijklopend zijn Tijn en Nele figuren die een rol spelen in de katholieke Vlaamse jeugdbeweging. Alois Gerlo en Roger Gheyselincq proberen op het einde van de jaren vijftig in hun publicaties de Tijn-figuur weer in een bredere, weliswaar Vlaamse, context te plaatsen. Dat was niet tevergeefs want tot op heden is elke toespeling op Tijn in het Vlaamse circuit onmiddellijk herkenbaar.

Pogingen van Franstalige zijde om Tijn te ontvlaamsen en weer tot een Belgische nationale figuur te maken zijn in de jaren zestig wel ondernomen, maar hadden geen succes. Wel bleef Tijn in links-Marxistische kringen populair. Hugo Claus heeft met zijn toneelstuk 'Tand om Tand' op het einde van de jaren zestig geprobeerd om met behulp van Tijn juist het extreem rechtse Vlaams-nationalisme te bekritisieren. Het heeft dan ook even geduurd voordat het in Vlaanderen werd opgevoerd.

In dezelfde tijd poogden literatuur-historici De Costers verhaal te ontdoen van al de nationalistische inlegkunde. Een nuttige poging, maar ze blijkt niet afdoende.

In zijn laatste hoofdstuk past Beyen de Tijn-verering in de theorievorming over het nationalisme in. Voor de moderne 'constructivisten' is Tijn al snel het typische product van het geconstrueerde negentiende eeuwse nationalisme. Dat is juist, maar die gedachte miskent de realiteit van het nationalisme. Uilenspiegel, zoals hij in De Costers roman is verbeeld, kon symbool staan voor de strijd tegen een onderdrukker, de tragische held, verslagen en dood. Maar er was ook wederopstanding mogelijk: voor de verdediging van oude waarden en tegelijkertijd voor de gedachte van de wraak (de asse van Claes) en – mogelijk het belangrijkste – de herkenbaarheid voor het gewone volk, want hij was ervan afkomstig.

Juist in die vorm, als de volkse grappenmaker die het establishment in het ootje nam, kwam hij al vanaf de late middeleeuwen voor en de geschiedenis is in het kader van nationalistische vorming een belangrijke legitimerende factor.

Over de realiteit of irrealiteit van het nationalisme is het laatste woord nog niet geschreven en ook Beyen heeft die pretentie niet. Zijn studie is een zeer geslaagde poging om een nationaal fenomeen als Tjil kritisch te volgen en te ontleden. Een niet eenvoudige taak, die hem dan ook aan het einde van zijn betoog doet verzuchten dat het misschien beter is om *“goede literatuur uitsluitend als goede literatuur te lezen.”*

PIETER VAN HEES,
PROF. R. BOSLAAN 95, NL-3571 CP UTRECHT